

Działalność Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew” w Łodzi w latach I wojny światowej (1914–1918)

Streszczenie: Przez kilka lat na terenie Łodzi działał Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”, skupiający młodzież żydowską. Organizacja reprezentowała kierunek asymilatorski. W czasie Wielkiej Wojny członkowie organizacji aktywnie angażowali się w działania związane z kwestią polską, na przykład w obchody rocznic polskich. „Żagiew”, zarówno w czasie wojny, jak i po jej zakończeniu, widziała rozwiązanie kwestii żydowskiej w niepodległym państwie polskim, a także dyskutowali z organizacjami syjonistycznymi, które dążyły do osiedlenia się mniejszości żydowskiej poza Polską. Organizacja „Żagwi” w Łodzi nie miała jednak zbyt dużego wpływu na żydowskie środowisko młodzieżowe.

Słowa kluczowe: Łódź 1914–1918, Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”, Żydzi w Łodzi

Lata okupacji niemieckiej w czasie I wojny światowej stanowiły jedną z najtragiczniejszych kart w dziejach Łodzi. Okupant niemiecki dążył do unicestwienia miejscowego przemysłu, a skutkiem tego była bieda o niespotykanych wcześniej rozmiarach. W tym samym czasie nastąpiły jednak zmiany o charakterze pozytywnym. Liberalniejsza w porównaniu z czasami zaborów polityka społeczna pozwalała na

* Aneta Stawiszyńska (ur. 1983) – dr nauk humanistycznych; rozprawa doktorska napisana w Katedrze Historii Polski Najnowszej IH UŁ – *Łódź w latach I wojny światowej*. Zainteresowania badawcze: dzieje społeczne I wojny światowej, dzieje regionu łódzkiego. Publikacje: ok. 80 artykułów naukowych i popularnonaukowych poświęconych głównie dziejom Łodzi i regionu oraz dwie książki: *Ruda Pabianicka. Echa przeszłości* (2009) i *Łódź w latach I wojny światowej* (2016).

rozwój organizacji społecznych¹. Z możliwości powoływania do życia nowych stowarzyszeń korzystała także młodzież, która coraz chętniej grupowała się w różnych organizacjach, zwłaszcza harcerskich, których działalność była zakazana przez władze carskie². Jednym ze stowarzyszeń młodzieżowych powstałych w latach I wojny światowej był Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”. Na wstępie zaznaczyć należy, że pełna charakterystyka działalności wspomnianej organizacji na gruncie łódzkim jest trudna ze względu na brak zachowanych źródeł. „Żagiew” nie pozostawiła po sobie zwartej bazy archiwalnej, stąd niemożliwe jest podanie choćby liczby jej członków. Jedyne materiały pozwalające na określenie charakteru organizacji są wydawane przez nią ulotki zachowane w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi, a także nieliczne informacje prasowe.

Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew” został założony w Warszawie pod koniec 1915 r. przez zwolenników asymilacji ludności żydowskiej z narodem polskim. Początkowo organizacja działała nielegalnie, przez co jej funkcjonowanie było znacznie utrudnione. Pierwotnym celem powołania organizacji była działalność dobroczynna. Szybko jednak pojawiły się hasła walki z agitacją „nacjonalistyczno-syjonistyczną”, a przy Związku powołano wówczas Sekcję Asymilacyjną. W czerwcu 1916 r. wyszła deklaracja „Żagwi”³. Postulowano w niej zachowanie odrębności religijnej, a za cel stawiano sobie zapoznanie społeczeństwa polskiego z problemami ludności żydowskiej zamieszkującej na ziemiach polskich. Wszelkie kwestie problematyczne z tym związane miały być rozwiązane przez przyszłe niepodległe państwo polskie, a kwestia żydowska uznawana była przez organizację za wewnętrzną sprawę państwa⁴. W kwestiach ustrojowych opowiadano się za monarchią konstytucyjną⁵. Sama „Żagiew” stawiała sobie też za cel wychowanie młodzieży żydowskiej na polskich patriotów – swoich zwolenników nawoływała m.in. do wstępowania do Legionów Polskich. Jednocześnie podejmowano walkę z innymi organizacjami, jak

¹ Szerzej: A. Stawiszyńska, *Łódź w latach I wojny światowej*, Napoleon V, Oświęcim 2016, s. 75–220.

² K. Jurek, *Lilijka i łódka. Historia harcerstwa polskiego do 1939 roku*, Wydawnictwo Księży Młyn, Łódź 2006, s. 12–17.

³ „Żagiew”, IV 1919, nr 1–2, s. 11–12.

⁴ Na łamach „Żagwi” czytamy: „Ów wrzód ropiący [nierozwiązana sprawa żydowska – AS] i bolesny, który jątrzy się, a który rozgrzebywany przez obce ręce nie zdoła się nawet zabić. Społeczeństwo polskie nie miało nigdy możności jasnego i spokojnego rozważania. Kwestia żydowska była kwestią sklepików z wiktuałami lub łokciowymi towarami, była kwestią egzystencji poszczególnych rodzin, kwestia walki o byt [...]”, „Żagiew”, 15 XII 1916, nr 6, s. 1–2.

⁵ J. Lichten, *Uwagi o asymilacji i akulturacji Żydów w Polsce w latach 1863–1943*, „Znak”, R. XL, z. 5–6/1988, s. 60–62.

Markez czy Ha-Szomer⁶ o typowo syjonistycznym charakterze⁷. Organizacja „Żagiew” posiadała typowo niepodległościowy charakter. Poza Warszawą, działała najprężniej w Łodzi⁸.

Na gruncie łódzkim na czele organizacji „Żagiew” stał Konrad Urbach⁹. Początek działalności stowarzyszenia miał miejsce w styczniu 1916 r. Siedziba Związku mieściła się przy ul. Szkolnej 24 (obecnie Mielczarskiego)¹⁰. Drużyny podlegały własnej Komendzie Głównej¹¹.

Organizacja wydawała w Warszawie w latach 1916–1920 oraz 1926–1927 pismo „Żagiew”, redagowane przez Stefana Lublinerę i Jana Ruffa. Pierwszy numer pisma ukazał się we wrześniu 1916 r. i był wydrukowany na specjalnym powielaczu metodą hektograficzną¹². Wśród autorów artykułów byli m.in. Kazimierz Sterling (ps. Woj-

⁶ *Ha-Szomer* – były to żydowskie grupy skautowe powstające głównie w Królestwie Polskim oraz w Galicji przed I wojną światową; nazwa pochodziła od organizacji Ha-Szomer powstałej w 1909 r. w Erec Israel w celu chronienia osadników żydowskich przed napadami arabskich; Ha-Szomer pozostawała pod silnym naciskiem wzorców skautingu europejskiego, w tym polskiego, przenikłych duchem niepodległościowym; na członków miał wpływ niemiecki ruch młodzieżowy – Wandervogel – który sprzeciwiał się militarystyce oraz dyscyplinie w szkole i rodzinie, ograniczający niezależność młodego pokolenia; w 1916 r. doszło w Wiedniu do połączenia Ha-Szomer i Ceirej-Syjon, a w 1917 r. odbył się w Częstochowie zjazd założycielski nowej organizacji Ha-Szomer ha-Cair w Polsce; organizacja stawiała sobie za zadanie przygotowanie młodzieży do emigracji i pracy w Palestynie; w połowie lat 20. XX w. organizacja zbliżyła się do Poalej Syjon-Prawica; członkowie nosili miano *szomrów*, podstawową jednostką był *keruzach* (zastęp); młodzież zgrupowana była na 3 poziomach według wieku 11–14 *fefrim* (szczęnięta), 15–16 *benei midbar* (synowie pustyni) i młodzież powyżej 17 lat *bogerim* (dojrzały) będący kadrą instruktorską; lokalne oddziały nosiły nazwę *Ken* (gniazdo); R. Żebrowski, *Ha-Szomer*, [w:] *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 1, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 566; T. Guzik, M. Skoczeń, *Żydowskie organizacje skautowe w Polsce w latach 1916–1945*, „Harcerstwo”, R. XXXII, nr 1/1990, s. 38–39; Kozłowski Cz. (red.), *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, Iskry, Warszawa 1971, s. 25; Tomaszewski J., A. Żbikowski (red.), *Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon*, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2001, s. 128.

⁷ K. Jurek, *Organizacja skautowa młodzieży żydowskiej „Harcercz Polski”. Przyczynek do problematyki mniejszości narodowych w ZHP*, „Harcerstwo”, R. XXVIII, nr 6/1986, s. 34–35.

⁸ M. Kałuski, *W podzięce i ku pamięci Jankielom*, Warszawa 2001, s. 26.

⁹ Najprawdopodobniej: Jan Urbach (1895–1987) – członek Legionów Polskich; przyjął imię Konrad dla podkreślenia idei romantycznych, odznaczony krzyżem niepodległości; dziennikarz; redaktor „Głosu Porannego”; współpracował z „Głosem Polski” i „Republiką”; autor książki *Udział Żydów w walce o niepodległość Polski*; sprawozdawca sejmowy, ojciec Jerzego Urbana; A. Bojarska, *Urban*, Krajowa Agencja Promocyjna, Gdańsk 2000, s. 13–14; W. Kaszubina, *Notatki o prasie łódzkiej*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, nr 7/1/1968, s. 178; M. Starzycka, *Przetrwali na Piotrkowskiej. Mała łódzka historia*, „Kronika Miasta Łodzi”, nr 1–2/2015, s. 115; R. Urbaniak, *Z dziejów prasy łódzkiej – „Republika” 1923–1925*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2008, t. 82, s. 60; B. Wachowska, *Tradycje powstania listopadowego (1880–1942)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, t. 16/1983, s. 57–58.

¹⁰ *Informator miasta Łodzi z kalendarzem na rok 1919*, Łódź 1918, s. 235.

¹¹ R. Żebrowski, *Żagiew*, [w:] *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, dz. cyt., s. 348.

¹² „Żagiew”, nr 1–2/1919, s. 23.

ciech Kessling) i Jan Rybałt. Podobnie jak organizacja, głosiło ono idee krzewienia patriotycznych tradycji wśród Żydów polskich i nawoływało, zwłaszcza najmłodsze pokolenie, do asymilacji z narodem polskim¹³. Niekiedy na łamach pisma pojawiały się wiersze o charakterze patriotycznym, nawiązujące zwykle do wielkich wydarzeń z historii Polski. W tekstach poświęconych sprawom bieżącym, ostrej krytyce poddawano przeciwników tj. ugrupowania syjonistyczne, a zwłaszcza osobę Noacha Pryłuckiego¹⁴. W 1919 r. redakcja pisma mieściła się w Warszawie przy Al. Jerozolimskich 51 m. 20, a adres z czasów wojny nie był ujawniany ze względów bezpieczeństwa¹⁵. Treści publikowane na łamach czasopisma były cytowane przez inne periodyki kierowane do młodzieży żydowskiej¹⁶. Działacze łódzkiej „Żagwi” nie pisali artykułów do wspomnianego pisma, przesyłali jednak wydawane przez siebie odezwy, a także sprawozdania z działalności.

Chętni do wstąpienia w szeregi organizacji zobowiązani byli do podpisania deklaracji, w której zobowiązywali się do pracy w jednej z dwóch Sekcji, tj. Nauczania lub Agitacyjnej, a także opłacania miesięcznej składki. Każdy z kandydatów musiał być zaakceptowany przez dwóch członków sprawdzających¹⁷. Przy organizacji oprócz wymienionych wcześniej sekcji istniała też Sekcja Statystyczna, odpowiedzialna za przeprowadzenie ankiet dotyczących zarówno funkcjonowania „Żagwi” w poszczególnych miejscowościach, jak i zbieraniem danych na temat innych grup żydowskich, głównie o charakterze syjonistycznym¹⁸.

Członkowie tej organizacji powołali we wrześniu 1916 r. do życia Wolne Drużyny Skautowe im. Berka Joselewicza. Po wydaniu Aktu 5 Listopada, zarząd organizacji

¹³ M. Fuks, *Prasa żydowska w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku (do końca II wojny światowej)*, „Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, nr 12/1973, s. 32; tenże, „Żagiew”. *Pismo Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego*, [w:] *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, dz. cyt., s. 839, 850.

¹⁴ Noach Pryłucki (1882–1941/1942) – polityk, lider tzw. folkistów, dziennikarz, poseł na sejmy (1919, 1922–1927), członek Rady Stanu, „Żagiew”, II 1917, nr 1–2, s. 8–9; Cz. Brzoza, *Pryłucki Nojach. Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J.M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, BGW, Warszawa 1994, s. 404; J. Fałkowski, *Mniejszość żydowska w parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Kraków 2006; tegoż, *Posłowie żydowscy w Sejmie Ustawodawczym 1919–1922*, Oficyna Wydawnicza AFM, Częstochowa 2000; M. Fuks, *Pryłucki (Priłucki) Noe (Noach, Nojach)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985, s. 629–630; Sz. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2015; A. Polonsky, *Dzieje Żydów w Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 260, 263, 311, 348, 389.

¹⁵ „Żagiew”, IV 1919, nr 1–2, s. 1.

¹⁶ S. Kwiecień, *Kartka z dziejów prasy dla dzieci i młodzieży w okresie autonomii galicyjskiej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracovensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, t. XIII/2015, s. 153.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Zbiór Druków i Pism Ulotnych (dalej: ZDiPU), sygn. 235, k. 2, Deklaracja-formularz Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew” 1917 r.

¹⁸ „Żagiew”, 15 XII 1916, nr 6, s. 6–7; „Żagiew”, II 1917, nr 1–2, s. 18.

nawoływał do tworzenia kolejnych jednostek¹⁹. Już w styczniu 1917 r. działało pięć drużyn – w Warszawie, Łodzi, Tomaszowie, Kaliszu oraz Sosnowcu, które regularnie składały sprawozdania ze swojej działalności²⁰. Na czele warszawskiego zarządu stał Bolesław Janusz Kachel, a następnie Leon Bergman. Drużyny dążyły do odciążenia młodzieży żydowskiej od ruchów antypolskich²¹. Pomimo starań ze strony organizacji by została ona włączona do Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP), do połączenia nie doszło, gdyż jak argumentowali przywódcy ZHP, Drużyny zbyt mocno zaangażowane były w kwestie polityczne. Ostatecznie organizacja została zdelegalizowana przez Cesarsko-Niemieckie Prezydium Policji w Warszawie 28 września 1917 r.²²

Brak stosownych źródeł nie pozwala na dokładną charakterystykę działalności podejmowanej przez członków „Żagwi”. Jednym z najważniejszych przejawów jej aktywności na terenie Łodzi było angażowanie się w obchody polskich świąt i rocznic narodowych. Uroczystości te były dla członków organizacji sposobnością do manifestowania stanowiska propolskiego²³.

Tak stało się w 1917 r. podczas obchodów rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Jak relacjonowała to ówczesna prasa, organizacja prowadziła przy okazji opisywanej rocznicy energiczną akcją odczytową²⁴, głównie na terenie Bałut, zamieszkałych przez dużą liczbę osób narodowości żydowskiej²⁵. Podczas nabożeństwa w synagodze przy ul. Wolborskiej pełnili straż honorową²⁶.

Wspomniane obchody stawały się niekiedy punktem zapalnym w stosunkach z innymi ugrupowaniami młodzieży żydowskiej, zwłaszcza z tymi o charakterze syjonistycznym²⁷. Tak stało się podczas obchodów majowych w 1916 r., w których brał udział uczniowie miejskich szkół średnich wyznania mojżeszowego²⁸. Bezpo-

¹⁹ „Żagiew”, 21 XI 1916, nr 5, s. 3–4.

²⁰ „Żagiew”, II 1917, nr 1–2, s. 5.

²¹ K. Jurek, *Organizacja skautowa...*, dz. cyt., s. 35.

²² „Żagiew”, 15 X 1917, nr 5–6, s. 2; L. Gorycki, *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (cz. IV) – Drużyny Skautowe im. Berka Joselewicza*, „Skaut”, R. XIII, nr 3/2017, s. 8–11; K. Jurek, *Organizacja skautowa...*, dz. cyt., s. 36; R. Żebrowski, *Drużyny Harcerskie im. Berka Joselewicza*, [w:] *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 1, dz. cyt., s. 171.

²³ Po latach zaborów, kiedy zakazane było obchodzenie wszelkich rocznic narodowych, w latach okupacji niemieckiej obchody te przyjmowały imponujące rozmiary, przyciągając rzesze łodzian. Szerzej na temat obchodów rocznicowych w Łodzi w latach Wielkiej Wojny: A. Stawiszyńska, *Łódź w latach...*, dz. cyt., s. 177–184.

²⁴ „Gazeta Łódzka” (dalej: GŁ), 2 V 1917, nr 119, s. 3.

²⁵ GŁ, 4 V 1917, nr 121, s. 3.

²⁶ GŁ, 2 V 1917, nr 119, s. 3.

²⁷ Syjonizm – ruch społeczny i polityczny zapoczątkowany przez Teodora Hertzla pod koniec XIX wieku, dążący do budowy państwa żydowskiego na terenie Palestyny. Zwolennicy ruchu nawoływali do przesiedlania się ludności żydowskiej na te tereny, J. Pajewski, *Historia powszechna 1871–1918*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 69.

²⁸ Warto wspomnieć w tym miejscu, że istniał wówczas zwyczaj celebrowania rocznic narodowych w świątyniach wyznań, do których przynależeli uczniowie. Uczniowie ewangelicy modlili się w kaplicy szkolnej, podobnie jak ich katolicki koledzy, lecz w różnych salach. Młodzież żydowska

średnio po odśpiewaniu pieśni *Boże coś Polskę*, obecna na nabożeństwie młodzież z organizacji syjonistycznych, zaintonowała hymn *Nadzieja*²⁹. Odśpiewanie tejże pieśni stało się przyczyną wywołania ogólnego zamieszania, gdyż obecni w synagodze uczniowie należący do „Żagwi” czy posiadających zbliżony do niej charakter Organizacji Drużyn Skautowych im. Tadeusza Kościuszki³⁰, w odpowiedzi przystąpili do odśpiewania *Roty*. Wywołane zamieszanie przyczyniło się w ocenie pedagogów do „nastroju profanującego uroczystość”. Już w kilka dni po zaiscieniu odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Komitetu Pedagogicznego, na którym miano zdecydować o dalszym losie uczniów – inicjatorów zdarzenia³¹.

Szczególnie aktywnie brali udział członkowie „Żagwi” w obchodach rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki w 1917 r.³² W październiku 1917 r. delegaci organizacji znaleźli się w Głównym Komitecie Obchodów Rocznic Śmierci T. Kościuszki³³. „Żagiew” zorganizowała wówczas w sali kinematografu Luna przy ul. Przejazd (obecnie ul. Tuwima) akademię ku czci polskiego bohatera. W imieniu organizacji odczyt wygłosił Menkes, który przypomniał m.in. postać Berka Joselewicza oraz cel „Żagwi”, tj. uświadomienie ludności żydowskiej, że jej zadaniem nie była walka o prawa mniejszości lecz o prawa większości, prawa ludu. Kolejnym prelegentem był Konrad Urbach, który charakteryzując postać i dokonania T. Kościuszki przekonywał, że klęska pod Maciejowicami (10 października 1794 r.) była symbolem przeciwieństw obecnych w ówczesnym narodzie polskim i dowodem na niezrozumienie wielkich haseł wolnościowych przez szlachtę. Prelegent przytoczył list T. Kościuszki do cara Aleksandra I, który to miał być dowodem na realną politykę prowadzoną przez bohatera. Kolejnym punktem imprezy były deklamacje Machenholtza (*Pogrzeb Kościuszki* Kornela Ujejskiego) oraz Spiro (*Ojczyzna i Do grobów* prof. Bronisława Knothego).

uczestniczyła zwykle w nabożeństwach w synagodze przy ul. Wolborskiej. Podobne zwyczaje posiadały pozostałe łódzkie szkoły średnie, APŁ, *Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi* (dalej: PGiLMZKmŁ), sygn. 126, k.127, *Protokół obchodów rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja*; tamże, *Gimnazjum Męskie A. Zimowskiego* (dalej: GMAZ), sygn. 30, k. 20, *Protokół rady pedagogicznej z dn. 7 V 1916 r.*

²⁹ Hymn *Nadzieja* (hebr. Hatikva) – pieśń autorstwa galicyjskiego Żyda, Naftaliego Herca Imbera, który w 1882 roku wyemigrował do Palestyny. Treścią hymnu jest pragnienie utworzenia państwa żydowskiego. W 1897 roku utwór stał się hymnem Światowej Organizacji Syjonistycznej. W 1948 roku *Nadzieja* stała się nieoficjalnym hymnem państwa Izrael. W 2004 roku została zatwierdzona przez Kneset jako hymn oficjalny; patrz: A. Chwalba, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 2000, s. 525.

³⁰ Organizacja Drużyn Harcerskich im. Tadeusza Kościuszki – żydowska organizacja harcerska działająca pod patronatem „Harcera Polskiego”, grupująca młodzież w wieku od 12 do 21 lat; organizacja posiadała propolski charakter; patrz: APŁ, GiLMZKmŁ, sygn. 293, k.2–5, Pismo stowarzyszenia „Harczerz Polski” do dyrektorów szkół średnich z dn. 25 I 1917 r.; „*Harczerz Polski*”. *Jednodniówka drużyn skautowych im. T. Kościuszki w stuletnią rocznicę zgonu i patrona*, Łódź 1917.

³¹ Szerzej: A. Stawiszyńska, *Problemy wychowawcze w łódzkich szkołach średnich w latach I wojny światowej*, „Kultura i Wychowanie”, t. VI/2013, s. 30–32.

³² APŁ, ZDiPU, sygn. 452, k. 4, Łódzki Komitet obchodów 100 rocznicy zgonu T. Kościuszki.

³³ GŁ, 5 X 1917, nr 274, s. 3.

Całość dopełniły pieśni narodowe, tj. odśpiewano *Boże coś Polskę* oraz *Rotę* z 1830 r.³⁴ Podczas obchodów w synagodze przy ul. Wolborskiej, członkowie „Żagwi” pełnili wartość honorową przed ołtarzem wraz z Drużynami Skatowymi im. T. Kościuszki³⁵. Ze wspomnianej okazji organizacja wydała też ulotkę [Obywatele Żydzi!], w której akcentowała tolerancję naczelnika, gdyż „Kościuszeko nikogo nie odpychał od Polski”, a także wspominała współpracowników T. Kościuszki – B. Joselewicza i Józefa Aronowicza i rolę osób pochodzenia żydowskiego w walce o niepodległą Polskę³⁶. W kolejnej odezwie podkreślano, że w szeregach walczących nie zabrakło polskich Żydów, a „rycerska postać Berka Joselewicza bohaterskimi czyny zapisała się na kartach dziejów Polski”³⁷.

W podobnym tonie wypowiedziano się podczas, przypadającej w 1918 r., 55. rocznicy wybuchu powstania styczniowego, podając za wzór rabinów Majzla, Wohla, Jastrowa przekonując, że: „Wiara ojców nie przeszkadzała miłować gorąco Ojczyznę na równi z wszystkimi najlepszymi synami jednej i tej samej ziemi”³⁸.

Członkowie organizacji byli inwigilowani przez władze niemieckie. Jesienią 1917 r. w Warszawie aresztowano przywódcę ugrupowania Leona Bergamana oraz działacza K. Winauera. Obydwu wytoczono proces o przynależność do nielegalnego związku oraz wydawanie pisma. W tym czasie miała miejsce rewizja w redakcji wydawanego przez „Żagiew” pisma. Wszystko to wpłynęło na ograniczenie działalności związku. Podobne działania władz niemieckich miały miejsce w innych miastach, także w Ło-

³⁴ Nie wiadomo, czy chodziło o *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* (Mazurek Dąbrowskiego) Józefa Wybickiego czy o pieśń *Cześć polskiej ziemi, cześć*, GŁ 15 X 1917, nr 284, s. 3; „Godzina Polski” (dalej: GP), 16 X 1917, nr 284, s. 5.

³⁵ GŁ, 16 X 1917, nr 285, s. 1; GP, 16 X 1917, nr 284, s. 5; „Nowy Kurier Łódzki” (dalej: NKŁ), 16 X 1917, nr 282, s. 1; J. Załączny, *Obchody kościuszkowskie w 1917 r. elementem kształtowania tożsamości Polaków: (na podstawie pamiątek ze zbiorów Muzeum Niepodległości)*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 22/3(51)/2015, s. 40.

³⁶ W odezwie czytamy: „17 IX 1794 r. wydana została przez Kościuszkę proklamacja, w której obwieszcza, iż dwaj obywatele, Berek Joselewicz i Józef Aronson „starozakonni pamiętni na ziemię, w której się urodzili, pamiętni tego, że z oswojonymi jej wraz z innymi wszystkie korzyści czerpać z niej będą, otrzymali oni patent na formowanie pułku starozakonnych – dzień ten winien być dla Żydów polskich dniem wielki i pamiętnym, bo jest dniem otrzymania święceń obywatelskich [...]”, APŁ, ZDiPU, sygn. 235, k. 6, Ulotka [Obywatele Żydzi!] Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”, 1917 r.

³⁷ APŁ, ZDiPU, sygn. 235, k. 8, Ulotka [Obywatele! Współwyznawcy!], „Żagiew”, 15 X 1917 r., Łódź

³⁸ APŁ, ZDiPU, sygn. 235, k. 6, Odezwa Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego *Żagiew*; tamże, k. 8, Ulotka Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego *Żagiew* z dn. 15 X 1917 r.; tamże, sygn. 237, k. 21, Odezwa Związku Młodzieży Polskiej *Żagiew* z d. 22 I 1918 r.; tamże, k. 22, Program uroczystego obchodu Powstania Styczniowego staraniem Koła Łódzkiego Młodzieży Polskiej *Żagiew*.

dzi. Miejscowe Cesarsko-Niemieckie Prezydium Policji poszukiwało K. Urbacha oraz kilku innych wpływowych działaczy, a także starało się wykręć lokal organizacji³⁹.

Większość członków łódzkiej „Żagwi” była też członkami Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Wobec stałego zagrożenia ze strony władz niemieckich, działalność „Żagwi” ograniczała się przez pewien czas do pracy agitacyjnej oraz oświatowej⁴⁰.

„Żagiew” reagowała na bieżące wydarzenia. W listopadzie 1916 r., po wydaniu tzw. Aktu 5 Listopada, „Żagiew” wydała ulotkę [Żydzi polscy!], w której uznawała wspomniane wydarzenie za wiekopomny akt w dziejach: „Dzień ten zapowiada kres tragicznych dziejów Polski. Kto nie czuł poprzednio bólu Polski, kto nie współdziałał w Jej samoobronie przeciw zagładzie, upragnionej przez wroga, był złym synem Polski, niedobrym obywatelem kraju. Lecz kto dziś nie umie odczuć w sercu swem radości naszej Ojczyzny, jest niegodnym przybywania na tej ukochanej naszej ziemi!”⁴¹.

W lutym 1918 r. miał miejsce wiec „Żagwi” zorganizowany z myślą o młodzieży akademickiej i gimnazjalnej. Podczas niego wygłoszony został odczyt „Obecny stan sprawy żydowskiej w Państwie Polskim”. Po odczytaniu dokumentu miała miejsce ożywiona dyskusja z przedstawicielami syjonistów. Ostatecznie większością głosów wiec przyjął następującą rezolucję: „Młodzież polska bez różnicy wyznania i pochodzenia, zebrana na wiecu d. 9-tego lutego 1918 r., zwołanym z inicjatywy Związku Młodzieży Polskiej »Żagiew« stwierdziła, że jedynym środkiem rozwiązania kwestii żydowskiej w Państwie Polskim jest przyciągnięcie pozostałej na wojnie wszechświatowej masy żydowskiej na ziemiach naszych, do kultury polskiej oraz szlachetności i ideałów polskich”. W dokumencie domagano się także odrzucenia przez rząd polski żądań żydowskich separatystów, a także przeciwstawiano się pomysłom wprowadzenia żargonu (język jidysz) do szkół, co miało być przejawem promowania kultury niemieckiej. Za groźne uczestnicy wiecu uznali też próby interwencji Żydów zagranicznych, głównie niemieckich i amerykańskich w sprawy polskie. Kwestia ludności żydowskiej na ziemiach polskich była wedle uchwały wiecowej „bezwzględnie sprawą wewnętrzną państwa polskiego”. Za istotne uznawano: „szerzenie kultury polskiej wśród mas zamieszkujących ziemie polskie, które jej jeszcze nie wchłonęły”⁴². Odezwa nie precyzowała dokładnie przyszłego ustroju Polski, nie wspominała np. o zwołaniu sejmu⁴³.

³⁹ Brak informacji na temat, czy wspomniane osoby zostały schwytane, „Żagiew”, nr 1–2/1919, s. 12–13, 21.

⁴⁰ „Żagiew”, nr 1–2/1919, s. 21.

⁴¹ APŁ, ZDiPU, sygn. 235, k. 4, Ulotka [Żydzi Polscy!], Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego, „Żagiew”, XI 1916 r.

⁴² GŁ, 24 II 1918, nr 54, s. 2.

⁴³ L. Hass, *Do genezy złudzeń parlamentarnych w Polsce międzywojennej: (Sejm i głosowania powszechne w propagandzie politycznej Królestwa 1915–1918)*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 79, nr 1/1972, s. 59.

We wrześniu 1917 r. łódzki oddział „Żagwi” wydał pierwszy numer pisma „Uwagi – kartki poświęcone pracy polskiej wśród Żydów”. Zawierał on dwa artykuły – *Nasza ideologia* oraz przedruk tekstu *Dwaj Hirszhornowie* z „Das Jüdische Wort”⁴⁴.

15 lutego 1917 r. grupa łódzka „Żagwi” wydała ulotkę [Koledzy!], w której nawoływała do wytężonej pracy, wzorowanej na działalności „Żagwi” w stolicy⁴⁵, w której pisano: „Łódź bardziej niż jakiegokolwiek inne miasto w Królestwie wymaga podobnej [do Warszawy – AS] organizacji. Miasto nasze stało się terenem najzjadlejszej agitacji nacjonalistów żydowskich i ich godnych towarzyszy z obozu syjonistycznego. Gdy starsze społeczeństwo milczy, Ojczyzna wkłada na nas – młodzież polską pochodzenia żydowskiego obowiązek pracy wśród ciemnych mas otumanionych przez panów z różnych »Centralnych Komitetów Żydowskich«. Grono młodzieży łódzkiej pochodzenia żydowskiego rozpoczęło już w porozumieniu z młodzieżą stolicy, prace organizacyjną. Od was koledzy zależy, by praca ta przybrała należyte rozmiary”. Z dumą podkreślano, że po wydaniu Aktu 5 Listopada żadne inne ugrupowanie żydowskich asymilatorów, poza „Żagwią”, nie wydało stosownej odezwy⁴⁶.

W styczniu 1918 r. władze centralne organizacji postanowiły dokonać szeregu zmian w organizacji – postanowiono m.in. rozszerzyć działalność na cały obszar Królestwa Polskiego. Przebudowie miały ulec struktury – do włączenia się w działalność „Żagwi” planowano zaprosić osoby starsze, cieszące się autorytetem społecznym, które miałyby reprezentować organizację w kontaktach z Radą Narodową oraz Radą Stanu. Planowano wystąpić do Rady Narodowej z prośbą o opiekę oraz udzielenie stosownych dyrektyw. Zarząd organizacji miał być powiększony do 11 osób (4 uczniów, 5 akademików oraz 2 osoby starsze), a także planowano stworzyć Wydział Wykonawczy składający się z ucznia, akademika i osoby starszej. Najważniejszym zadaniem było wystąpienie do Rady Stanu z prośbą o legalizację organizacji⁴⁷.

10 listopada 1918 r. „Żagiew” wydała odezwę, w której wyraziła solidarność z młodzieżą polską⁴⁸. Wzywała też swoich członków, zdolnych do noszenia broni, by udali się „pod sztandary narodowe”. Zapowiedziano też zawieszenie działalności

⁴⁴ „Żagiew”, 15 X 1917, nr 5–6, s. 26–27.

⁴⁵ Wspomniana odezwa została też opublikowana na łamach „Żagwi”, tamże, II, nr 1–2/1917, s. 15.

⁴⁶ APL, ZDiPU, sygn. 235, k. 3, Ulotka [Koledzy!] z dn. 15 II 1917 r.

⁴⁷ „Żagiew”, II 1917, nr 1–2, s. 16–17.

⁴⁸ 10 listopada 1918 r. rozpoczęła się akcja rozbrajania Niemców na ulicach Łodzi. Brali w niej udział także uczniowie miejscowych szkół, głównie członkowie harcerstwa. W celu koordynacji akcji Główny Inspektorat Harcerski powołał do życia Pogotowie Młodzieży. Akcja ta spotykała się z niechęcią większości nauczycieli. Podczas akcji opanowania budynku Prezydium Policji śmierć poniósł Stefan Linke, uczeń Gimnazjum „Uczelnia” (obecnie I LO w Łodzi), T. Bogalecki, *Rozbrajanie Niemców na ulicach Łodzi w listopadzie 1918 r.*, [w:] K. Badziak, J. Szymczak (red.), *75-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej, Łódź 12 XI 1993*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź 1993, s. 64, K. Jurek, *Lilijka i łódka...*, dz. cyt., s. 31; S. Rachalewski, *Zastygły nurt życia. Łódź, która odeszła*, Zarząd miasta Łodzi, Łódź 1938, s. 83; A. Stawiszyńska, *Łódź w latach...*, dz. cyt., s. 689–690.

Związku do czasu wywalczenia niepodległości. W wydanej wówczas uchwale podkreślano rolę Józefa Piłsudskiego⁴⁹.

„Żagiew” starając się realizować hasła asymilacji ludności żydowskiej z narodem polskim, podejmowała także działania o charakterze edukacyjnym. We wrześniu 1917 r. zorganizowała kursy języka polskiego dla analfabetów żydowskich⁵⁰.

Jak wspominałam wcześniej, członkowie „Żagwi” skonfliktowani byli z rówieśnikami skupionymi w organizacjach syjonistycznych. W marcu 1918 r. w sali organizacji „Markez” miało miejsce spotkanie syjonistycznej młodzieży żydowskiej uczęszczającej do miejscowych szkół średnich. Organizatorzy przedstawili referat poświęcony walce z ugrupowaniami asymilatorskimi, a także nawoływali do odrodzenia narodowego na ziemi żydowskiej. Wywołało to sprzeciw obecnych na sali sympatyków „Żagwi”, określanych przez prasę syjonistyczną „uczniami Nusbauma”, którzy demonstracyjnie opuścili spotkanie⁵¹.

Po odzyskaniu niepodległości „Żagiew” kontynuowała swoją działalność, deklarując te same poglądy i ideały co w czasie Wielkiej Wojny⁵².

Wzmoczenie działalności łódzkiej „Żagwi” miało miejsce po pogromie ludności żydowskiej we Lwowie w listopadzie 1918 r.⁵³ Podczas zwołanego nadzwyczajnego zebrania, K. Urbach w następujący sposób objaśnił zebranym sytuację polityczną: „Wyypadki lwowskie, choć wstrząsnęły nas do głębi, jednakże w niczem nie zachwiały ani naszej miłości do kraju ojczystego, ani przekonania, że sprawa żydowska w Polsce tylko w myśl naszej ideologii rozwiązana być może”. Zdecydowano wówczas o wzmocnieniu prac agitacyjnych. Utworzono Radę Związkową składającą się w 30 członków. Zainicjowano też cotygodniowe spotkania w celu omawiania kwestii bieżących. Pod koniec 1918 r. łódzka „Żagiew” prowadziła intensywne prace na terenie Piotrkowa Trybunalskiego, Zgierza i Pabianic. Organizacja utrzymywała też dobre kontakty z Organizacją Ludowych Drużyn Junackich im. Berka Joselewicza, która wówczas miała 6 drużyn skupiających 350 junaków. Po odzyskaniu niepodległości działalność

⁴⁹ APŁ, ZDIPU, sygn. 235, k. 1, Uchwała Łódzkiego Okręgu Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”; M. Bandurka, *Narodziny niepodległej Łodzi w świetle ówczesnych źródeł*, [w:] S. Pytlas, H. Siemiński (red.), *O suwerenność państwową i narodową. W 80-tą rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej, Łódź 10 XI 1998*, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 1999, s. 68; GP, 10 XI 1918 nr 209, s. 7.

⁵⁰ GP, 10 IX 1917, nr 248, s. 3.

⁵¹ GP, 10 III 1918, nr 68, s. 5.

⁵² W pierwszym powojennym wydaniu pisma „Żagiew” czytamy: „Zwalczyliśmy, zwalczamy i nadal zwalczać będziemy wszelkie ruchy separatystyczne; zwalczamy teorie szowinistyczne, hasła demagogiczne i stanowczo protestujemy przeciw nadawaniu jakiegokolwiek części ludności pewnych praw specjalnych [...]”; „Żagiew” IV, nr 1–2/1919, s. 2.

⁵³ A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012, s. 1–3; M. Klimecki, *Lwów 1918–1919. Z dziejów walk o polskie Kresy*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Universitas, Warszawa 2016, s. 134–137; tenże, *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918–1919. Pierwszy konflikt zbrojny odrodzonej Polski*, Warszawa 2014, s. 137–139; J. Tomaszewski, *Lwów, 22 listopada 1918 r.*, „Przegląd Historyczny”, t. 75/1984, s. 279–285.

łódzkiej „Żagwi” uległa znacznemu ograniczeniu ze względu na fakt, że ok. 75% jej członków znalazło się w szeregach Wojska Polskiego, a sama organizacja nawoływała swoich sympatyków do walki w obronie granic Polski. Podczas tych walk, na Kresach poległo dwóch członków łódzkiej „Żagwi”, tj. członek POW Kazimierz Gutentag oraz Szymon Lewi⁵⁴.

Organizacją młodzieżową o podobnym, asymilatorskim charakterze była Organizacja Drużyn Harcerskich im. T. Kościuszki przy Stowarzyszeniu „Harcerz Polski”, zwana w skrócie „Harcerzem Polskim”⁵⁵. Na gruncie łódzkim działały też młodzieżowe organizacje syjonistyczne, takie jak Kadima czy Ha-Szomer ha Cair⁵⁶.

Koniec działalności „Żagwi” nastąpił w 1924 r., gdy organizacja weszła w skład Związku Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej⁵⁷.

Przez kilka lat na gruncie łódzkim działał Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew” skupiający młodzież żydowską. Organizacja reprezentowała kierunek asymilatorski. W czasie Wielkiej Wojny uczestniczący aktywnie w działaniach związanych ze sprawą polską, jak choćby w obchodach polskich rocznic narodowych. Także „Żagiew”, zarówno w okresie wojennym jak i powojennym, widziała rozwiązanie kwestii żydowskiej w niepodległym państwie polskim, stąd też członkowie toczyli spory choćby z organizacjami syjonistycznymi, które dążyły do osadnictwa poza terytorium Polski. Łódzka organizacja „Żagwi” raczej nie miała zbyt wielkich wpływów w środowisku żydowskiej młodzieży.

Bibliografia

Archiwalia:

Archiwum Państwowe w Łodzi:

Gimnazjum Męskie A. Zimowskiego.

Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi.

Zbiór Druków i Pism Ulotnych.

Prasa:

„Gazeta Łódzka”.

„Godzina Polski”.

⁵⁴ „Żagiew”, nr 1–2/1919, s. 22; M. Hrycek, *Wątki antysemitki w „Kurierze Łódzkim” w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, t. 17/2012, s. 21; A. Landau-Czajka, *Odrodzona Polska czy odrodzona ojczyzna? Odzyskanie niepodległości w świetle polskojęzycznej prasy żydowskiej 1918–1929*, „Dzieje Najnowsze”, R. XLIII, z. 3/2011, s. 69.

⁵⁵ Szerzej: K. Jurek, *Organizacja skautowa...*, dz. cyt., s. 34–37.

⁵⁶ *Żydzi w Polsce...*, dz. cyt., s. 128, 234.

⁵⁷ R. Żebrowski, *Związek Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej*, [w:] *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, dz. cyt., s. 839.

„Harcercz Polski”. Jednodniówka drużyn skautowych im. T. Kościuszki w stuletnią rocznicę zgonu patrona, Łódź 1917.

„Nowy Kurier Łódzki”.

„Żagiew”.

Czasopisma:

„Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”.

„Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica”.

„Annales Universitatis Paedagogicae Cracoveinsis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”.

„Dzieje Najnowsze”.

„Harcerstwo”.

„Kronika Miasta Łodzi”.

„Kultura i Wychowanie”.

„Kwartalnik Historyczny”.

„Niepodległość i Pamięć”.

„Przegląd Historyczny”.

„Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”.

„Skaut”.

„Znak”.

Opracowania:

Bandurka M., *Narodziny niepodległej Łodzi w świetle ówczesnych źródeł*, [w:] S. Pytlas, H. Siemiński (red.), *O suwerenność państwową i narodową. W 80-tą rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej, Łódź 10 XI 1998*, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 1999.

Biedrzycka A., *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Universitas, Kraków 2012.

Bogalecki T., *Rozbrajanie Niemców na ulicach Łodzi w listopadzie 1918 r.*, [w:] K. Badiak, J. Szymczak (red.), *75-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej, Łódź 12 XI 1993*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź 1993.

Bojarska A., *Urban*, Krajowa Agencja Promocyjna, Gdańsk 2000.

Brzoza Cz., *Pryłucki Nojach, Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J.M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, BGW, Warszawa 1994.

Chwalba A., *Historia Polski 1795–1918*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Fałkowski J., *Mniejszość żydowska w parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2006.

Fałkowski J., *Posłowie żydowscy w Sejmie Ustawodawczym 1919–1922*, Instytut Filozoficzno-Historyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2000.

- Fuks M., *Prasa żydowska w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku (do końca II wojny światowej)*, „Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, nr 12/1973.
- Fuks M., *Pryłucki (Prihucki) Noe (Noach, Nojach)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVIII, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Waszawa–Kra-ków–Gdańsk–Łódź 1984–1985.
- Fuks M., *Żagiew*. *Pismo Młodzieży Polskie Pochodzenia żydowskiego*, *Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Gorycki L., *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej (cz. IV) – Drużyny Skautowe im. berka Joselewicza*, „Skaut”, R. XIII, nr 3/2017.
- Guzik, M. Skoczeń, *Żydowskie organizacje skautowe w Polsce w latach 1916–1945*, „Harcerstwo”, R. XXXII, nr 1/1990.
- Hass L., *Do genezy złudzeń parlamentarnych w Polsce międzywojennej: (Sejm i głosowania powszechne w propagandzie politycznej Królestwa 1915–1918)*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 79, nr 1/1972.
- Hrycek M., *Wątki antysemitki w „Kurierze Łódzkim” w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica”, t. 17/2012.
- Informator miasta Łodzi z kalendarzem na rok 1919*, Magistrat miasta Łodzi, Łódź 1918.
- Jurek K., *Lilijka i łódka. Historia harcerstwa polskiego do 1939 roku*, Wydawnictwo Księży Młyn, Łódź 2006.
- Jurek K., *Organizacja skautowa młodzieży żydowskiej „Harcerz Polski”. Przyczynek do problematyki mniejszości narodowych w ZHP*, „Harcerstwo”, R. XXVIII, nr 6/1986.
- Kałuski M., *W podzięce i ku pamięci Jankielom*, Warszawa 2001.
- Kaszubina W., *Notatki o prasie łódzkiej*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, nr 7/1/1968.
- Klimecki M., *Lwów 1918–1919. Z dziejów walk o polskie Kresy*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2016.
- Klimecki M., *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918–1919. Pierwszy konflikt zbrojny odrodzonej Polski*, Bellona, Warszawa 2014.
- Kozłowski Cz. (red.), *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, Iskry, Warszawa 1971.
- Kwiecień S., *Kartka z dziejów prasy dla dzieci i młodzieży w okresie autonomii galicyjskiej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracovensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, t. XIII/2015.
- Landau-Czajka A., *Odrodzona Polska czy odrodzona ojczyzna? Odzyskanie niepodległości w świetle polskojęzycznej prasy żydowskiej 1918–1929*, „Dzieje Najnowsze”, R. XLIII, z. 3/2011.
- Lichten J., *Uwagi o asymilacji i akulturacji Żydów w Polsce w latach 1863–1943*, „Znak”, R. XL, z. 5–6/1988.

- Pajewski J., *Historia powszechna 1871–1918*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Polonsky A., *Dzieje Żydów w Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Rachalewski S., *Zastygły nurt życia. Łódź, która odeszła*, Zarząd miasta Łodzi, Łódź 1938.
- Rudnicki Sz., *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2015.
- Starzycka M., *Przetrwali na Piotrkowskiej. Mała łódzka historia*, „Kronika Miasta Łodzi”, nr 1–2/2015.
- Stawiszyńska A., *Łódź w latach I wojny światowej*, Napoleon V, Oświęcim 2016.
- Stawiszyńska A., *Problemy wychowawcze w łódzkich szkołach średnich w latach I wojny światowej*, „Kultura i Wychowanie”, t. VI/2013.
- Tomaszewski J., *Lwów, 22 listopada 1918 r.*, „Przegląd Historyczny”, t. 75/1984.
- Urbaniak R., *Z dziejów prasy łódzkiej – „Republika” 1923–1925*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, t. 82/2008.
- Wachowska B., *Tradycje powstania listopadowego (1880–1942)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, t. 16/1983.
- Załączny J., *Obchody kościuszkowskie w 1917 r. elementem kształtowania tożsamości Polaków: (na podstawie pamiątek ze zbiorów Muzeum Niepodległości)*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 22/3(51)/2015.
- Żebrowski R., *Drużyny Harcerskie im. Berka Joselewicza, Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 1, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Żebrowski R., *Ha-Szomer, Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 1, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Żebrowski R., *Związek Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej, Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Żebrowski R., *Żagiew, Polski słownik judaistyczny: dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon*, pod red. J. Tomaszewskiego i A. Żbikowskiego, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2001.

The activity of the Association of Polish Youth of Jewish Origin „Żagiew” in Łódź during the First World War (1914–1918)

Abstract: For a few years in Łódź, the Association of Polish Youth of Jewish Origin “Żagiew” brought together Jewish youth. The organisation represented those who favoured assimilation. During the Great War, Poles were actively involved in activities related to the Polish cause, such as celebrating Polish national anniversaries. “Żagiew”, both during the war and after the war, saw the solution to the Jewish question in an independent Polish state, and thus its members argued with Zionist organisations, which sought settlement outside of Poland. “Żagiew” in Lodz did not have much influence on Jewish youth.

Keywords: Lodz 1914–1918, Association of Polish Youth of Jewish Origin “Żagiew”, Jews in Lodz

About the author: Aneta Stawiszyńska (born 1983) – PhD in humanities; PhD dissertation written at the Department of Polish History of the Most Recent University of Lodz – *Łódź in the years of the First World War*. Research interests: social history of the First World War, the history of the Lodz region. Publications: about 80 scientific and popular science articles devoted mainly to the history of Łódź and the region, and two books: *Ruda Pabianicka. Echa przeszłości* (2009) and *Łódź w latach I wojny światowej* (2016).